

ביקורת במבחן הביקורת

"פּלס", מחקרים בביקורת הספרות העברית,

מאסף לזכר ש"י פנואלי,

מכון מ"ן, אוניברסיטת ת"א, 458 עמ'.

מאת שאול וואהל

איסופילניה מובהקת בחקר ה"ספרות בעולם היא, "ביקורת ה"ביקורת", ובכל שנה נוספים למדף הספרים בתחום זה עשרות מחקרים, שענינם במגמות ובכוונות מצהרות או סמויות של אישים ושל זרמים בביקורת הספרות, למן אריסטו ועד לאחרון, המבקרים החדשים. אף על מפקרים בני ימינו ממש, שעדיין פועלים וכותבים ביקורת לבקרים, הולכים ונכתבים מאמרים ודיסרטאציות. אך דברים אלה אמורים ב"נעשה בעולם הרחב.

בחולדות הספרות העברית לא שפר חלקם של המבקרים, וכל דור בביקורת השתדל לחקור אל רגלי קודמיו, ואף למחוק את עקבותיהם. כשמבקרים בני ימינו נדרשים לכת"ביהם של ראשונים, שעסקו בתחור"מם, לרוב מבאנים הם את דברי קור"דמיהם כדי לסתור אותם, להתפל"מס איתם ולהוקיע את בורותם ואת"איהבתנם.

לראשונה לפנינו אנתולוגיה של מאמרים, המוקדשת לזכרו של מבר"קר, ועוסקת כולה במבקרים ובביר"רתם של אמת, מתוך תאוות ההתנצחות והפולמוס, אלא מתוך העיון האק"דמי האובייקטיבי והמפורט, הבוחן את הדברים לגופם. אומנם אספו בו בקובץ מחקרים ספציפיים, המי"חדים את תחומי ענינם של כות"ביהם, אך גיבירת גם קונצפציה ב"בחירת הנושאים ובאירגונם, המ"סה להקיף את חטיבות הספרות ה"עברית לתקופותיה, לתת ייצוג ל"חוקרים ומקיסם ייודיעיים וגם ל"צעירים ממוסדות מחקר והוראה רבים ולהציג נושאים בעלי חשיבות

עקרונית וכללית, בצד נושאים בעלי היקף מוגבל ומשמעות פארטיקו"לארית.

החטיבה החשובה והמעניינת ב"ספר היא זו העוסקת בספרות ימי"הביניים, ובה בולטים מאמרו של ישראל לוי, "על, גבבת'השיר' ועל המקורות בשירה העברית בספרד בימי הביניים" ומאמרו של צבי מלאכי, "אברהם אבן-עזרא נגד אל"עזר הקליר — ביקורת בראי הדור"רות". בתטיבותיו האחרות של ה"ספר בולט בעניינו מאמרה של זיות"בן-ספר, על, הפארודיה כביקורת בביקורת העברית", וכן מצאתי ענ"יין רב במאמריהם של שמואל זר"ס, דן אלמגור, סטנלי נש, רות"נפולר, הלל ברזל ועוזי שביט. ב"סך הכל, לפנינו קובץ שאינו מיבחר"מיקרי של מאמרים, כי אם אנתו"לוגיה עם מיבנה ועקרונות אירגו"שאינה מגיעה אולי לרמתה של ה"אנתולוגיה, "מבקרים וביקורת", ש"ערך ר.ס. קרין ממבקר, אסכולת"שיסאגו", אך תורתה לייצוג הולם"לראשי דבריה של הביקורת העברית"לדורותיה.

היכן בריינין?

ל רקע מיבנהו המחושב וה"מאורגן של הקובץ, בולטים ב"העדרם שני מבקרים, שבראשית ה"מאה נודעה בהשפעתם הדומינאנ"טית על ציבור הסופרים והקוראים: ולא דוד פרישמן וראובן בריינין; ולא"היה הראשון כותב האחרון, שכן"פרישמן זכה לספר, המוקדש ליצ"רתו ולביקורתו (מפרי עטה של"מנוחה גלבוה, ממתנת'הספר, ו"אילו גם בריינין? שהיה לדברי

בריינין
כהו בחיבל

כאיבה זו בתולדות הביקורת של הספרות העברית.

בריינין החל את דרכו, כאמור, כמטאור רבי-השפעה כמסוף אמוץ לשינוי ערכים באסטיקה וכמי ש"דחקו במתכוון לקרו זיות והרחיקוהו ממחנה הסופרים העבריים.

כיצד ארע הדבר, שמי שהחל את דרכו כ"צעיר הדור במראהו ובלבו"שו, כאינפורמטור ספרותי מרגין ו"עסקן חברתי ער", שכל הענינים שסגנונות אלו ואל מצאצאיו, סיים את ימיו כבעל נפש רצוצה, מנודה ועיריר, שהכל שמחים לאידו ולור"גנים למישבתו? אף הפענים בביר"בלוגראפיה של ש"פנואלי, המ"צופסת לספר, "פּלס", ימצא בו מא"מר, השם ללעז ולקלס את מאמרים"ליון ראוהו בריינין בן השבעים ל"תרגם את כתביו ליידיש, בשם, סוף"סוף וזה ראוהו בריינין. ב"מקיסם ביטורת על, "ביקורת הביקורת", א"סה אפוא לעמד בקצהה ועל פרשה"ורחבידעה, מעין ברנדס עברי. ה"

משרטט דיוקנים של סופרים, מגלה כשרונות עלומים ושופט בענייני טעמים).

לראשונה קנה את פירומו בשתי סדרות של מאמרים ב"השלח", שמי"הן נדף ריח של, גיתוף אלילים" — מאמריו על יל"ג ועל סמולנסקין, שבהם נחתם, כאילו הגולל על תקו"פת ההשכלה ונשמעה התביעה ל"ספרות חודשה ורעננה, מנותקת מ"כבלי המליצה, כמה מנימוקיו של בריינין במאמרים אלה משכנעים ונכוחים, אלא שבצד ביקורת מהו"תית ועניינית, כלולים גם קריטריו"נים מותרים, כגון ביקורתו על כ"י עורה של המשרתת בבית גורדון, המלמד לדעתו על הוסר-טעמו של המשורר. לזכותו של בריינין ייא"מר, שכל דבר שיצא מתחת לעטו"היה מהוקצע וקליל, כאילו לא הו"שקעו בו מאמצי יצירה (ולמעשה, יומנו מלמד כמה שינה חיסר מ"עצמו כדי לכתוב את מאמריו, רש"יוז וזכרונותיו). סגנונו נעים ומלו"טש, וגם כיום, משחלפו כתשעים שנה מאישית יצירתו הביקורתית של בריינין, עדין שפוך על דבריו"מין הן קליל, ללא טעם-לוואי של ארכאיות עבשה.

דא עקא, בריינין שם דגש יתר על הן המבצע ועל עיצוב המיבנה, והקל ראש בעקרונות ההערכה וה"שיפוט. בביקורת התיר לעצמו את "הירות הפיט", והלביש את דבריו במסווה של אובייקטיביות, שאין עליה עוררין, בריינין שפט והעריך באורח כוללני ופסקני, וליול בהו"כות ובראיות. דבריו נכתבו לרוב בסוף ימיו, שממנו משתמע, כוה"רא וקשר", מי שתחל עליו בענ"י ייני טעמים, היה חשוד בענינו בבר"רות ובדילטאנטיות. יותר מכל אה"לחשוף אצל אחיהם את מכויל ואת חסרונותיו שלו עצמו, בבחינת, ה"פוסל במומו פוסל". כך למשל כתב על הביקורת:

"לא, פעם מתעורר בי החפץ לכתוב ביקורת על הביקורת ו"מידותיה בכלל, ועל הביקורת שלנו בפרט, הביקורת" —

יכולה לבטל הכל, יכולה להסיר את העטרה גם מעל מלך השיי"רליא וולטטי ושהוקין אמר"הבלים רבים, ובתוכם גם הבל זה: שקספיר היה לך ופטפטן ולא משורר והוזה — האם הוכיח? עוד יותר מהשירה טעונה הביקורת — ביקורת, וגם זו האחרונה טעונה רחיצת ידיים. המבקר צריך רק להוכיח — וה"כל יש להוכיח. שכלו של המב"קר הנהו המיד מוכן ומוזמן ל"שרת, להיות פושא-כלים, ואחת היא לו, לשכל, לאיוו מטרה, ל"מי או למה קולעים את החצים, אם רק שנונים הם".

בריינין הכיר יפה את חסרונותיה של הביקורת השופטת והמעריכה, שכן לקה ככולם. בכתיבתו לא היה "שופט", החורף דינם של בני-אדם לשבט או לחסד לפי מיטב שיקולו ויזרו, אלא, "עורך דין", שאינו מתעניין כלל בחפוחו או באשמתו של מורשהו, כי אם טוען על דבריו ב"שגיאה ובכישורן, כדי לזכות בהצ"לחה אישית. לא אחת עירב בריינין שיקולים אישיים בשיקולים אובייק"טיים, ושנאות וקנאות פרטיות הו"כ"יבים" להערכת פועלם של סופרים.

למדה האירוניה, הוא עצמו נפל קורבן לאותו סוג של אי-יושר ב"קורת, ומבקריו — לרבות מבקר שקול וזהיר כלחומר — לא הת"עלמו מאישיותו המנווה במחלוקת, כשבאו להעריך את פועלו.

על מה יצא הקצף?

ה גרם לנידויו המוחלט של בריינין מקהל הסופרים, אחרי שהקדיש את רוב שנותיו ומיצו"ספרות העברית, למערכה למען השפה העברית ולפעילות במסדות"התנועה הציונית? בשנת 1926 ב"קר בריינין בבית-ההמנוחות, ומב"ההסתדרות העברית באמריקה וב"יידודם של השלטונות הסובייטיים. דבריו ההגנה שפירסם עם שובו על השלטון הציוני (התעלמותו מן

הרדיפות על הציונות ועל הלשון העברית בבית-ההמנוחות, עוררו עליו זעם גדול, שגרר אחריו מ"שפים ציבורים, פולמוסים אישיים ופומביים, שלא הוסיפו לבריינין כבוד והרחיקוהו מן המחנה.

ב-1929 תבע בריינין את ביאליק למשפט (על-פי הצעתו של ביאליק עצמו) לפני בית-הדין של הקונגרס הציוני בברלין, על שחתם על גילוי דעת שבו נאמר כי בריינין עשה מעשה בגידה בכך שהפיץ ידיעות בלתי-נכונות על מצב היהודים ברו"סיה. פסק הדין הצדיק את ביאליק וחיוב את בריינין לשלם 90% מהו"צאות המשפט. ביאליק דיבר על ה"שיקה בענין גירת השמד הכללית שגזרה על התרבות העברית ברו"סיה, ועל כך שספירי יידיש משה"דים מיחס החסד של הייזוסקציה וה"שלטון הסובייטי כלפי לשון היידיש ומשטשטים את מצב הדברים ברו"סיה. מאז ימי הביניים, טען ביאליק, לא נודעו רדיפות כאלה נגד דת, לשון ולאומיות.

בריינין הפסיק את פעילותו בע"י תנועת העברית, ובסוף ימיו השתתף בעיקר בעיתונות היידית ומיעט לכ"תוב בעברית, למעט יומנו וזכרונו"תיו שאותם ציווה לארכיון הכללי ל"חולדות ישראל בירושלים, ושאותם ביקש לפרסם רק כעבור עשרים שנה מיום מותו, כדי שניתן יהיה לפר"ססם ללא השטמות וקיצורים.

לבריינין הסופר והמבקר נעשה במדת מה עוול, והמבקרים הבאים אחריו השכיחוהו ומיעטו בערכו ו"לא זכרו לו את חסד צעוריו, כשהי"מבכשרי ספרות החתייה. מי אהיה דבור, המבקר" בה"א הידיעה, נד"חק לפינה נידחת ומעטים עוסקים כיום ביצירתו, תרומתו להחייאת ה"שפה העברית, להרחבתה ולהגש"מה לצורכי החיים נשכחה מלב. ראוייה יצירתו למחקר ממצה ואו"ביקטייווי, שיחשוף בצד הפגמים גם את החיובי: את מלכות סגנונו ו"את התרומה שהריסם לתחיית הלשון והספרות,